

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Şüheyd, *Risâletü'l-tevâbi' ve'z-zevâbi'* (nşr. Butrus el-Bustânî), Beyrut 1951, neşrede-
nin girişi, s. 7-113; Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr*, II, 41-58; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Mu-
hammed Tâvî et-Tancî), Kahire 1386/1966, s. 133-136; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Maîmahu'l-enfûs ve mesrahu't-te'ennûs fî mülehi ehli'l-Endelûs*, İstanbul 1302, s. 19-22; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *eż-Zahire*, I, 32, 191-336; İmâdüd-din el-İsfahânî, *Haridetü'l-kaşr ve ceridetü'l-'aşr* (nşr. Âzertâş Âzernûş), Tunus 1972, III, 555-561; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 191-194; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, III, 220-224; İbn Dih-ye, *el-Mutrib* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî v.dğr.), Ka-
hire 1954, s. 158-163; İbnü'l-Ebbâr, *İ'tâbü'l-küttâb* (nşr. Sâlih el-Eşter), Beyrut 1406/1986, s. 201-203; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 116-118; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Mugrib* (nşr. Şevkî Dayf), Kahire 1953, I, 78-85; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ'*, XVII, 501-502; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 144-148; Makkarî, *Nefhu't-tib*, I, 356-362, 380-382, 621-623; III, 244-246, 358-362; R. Dozy, *Historie de los musulmanes de espana*, Madrid 1984, III, 274-278; Ahmed Dayf, *Belâgatü'l-'Arab fi'l-Endelûs*, Kahire 1342/1924, s. 43-60; Zekî Mübârek, *en-Nesrû'l-fennî fi'l-ğarnî'r-râbi'*, Beyrut 1352/1934, I, 317-332; II, 58, 368-387; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 429; Ahmed Emîn, *Zuh-rü'l-İslâm*, Kahire 1966, III, 210-215; Sezgin, *GAS*, III, 679-698; Şevkî Dayf, *el-Fen ve mezâhibüh*, Kahire 1977, s. 321-324; Don José Manuel Continente Ferrer, "Consider Acciones en Terno a las Relaciones entre la Risâlat al-Tawâbi' wa-l-zawâbi' de Ibn Şuhayd Y la Risâlat al-Gufrân de al-Ma'arri", *Actas de las jornadas de Cultura Arabe e Islamica* (1978), Madrid 1981, s. 125-133; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribî'l-'Arabî*, Rabat 1403/1983, III, 51-63; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 454-461; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mûcez fi'l-edebî'l-'Arabî ve târihih*, Beyrut 1985, III, 68-89; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebî'l-Endelûsî*, Beyrut 1985, s. 270-302, 334-340; a.mlf., "İbn Şüheyd el-Endelûsî ve Şârl Bella", *Ebhâş*, XIX/3-4, Beyrut 1966, s. 395-407; Nasuhi Ünal Karaaslan, *Ebû'l-Alâ el-Ma'arri*, Erzurum 1989, s. 46-61; *The Legacy of Muslim Spain* (ed. Salma Khadra Jayyusi), Lei-den 1992, s. 335-342; M. Abdülmün'im Hafâcî, *el-Edebü'l-Endelûsî*, Beyrut 1412/1992, s. 612-617; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, III, 404; Ahmed Heykel, *el-Edebü'l-Endelûsî*, Kahire 1994, s. 367-394; Abdülkerîm Halîfe, *İbn Hazm el-Endelûsî*, Beyrut, ts., s. 56-59; Ch. Pellat, "İbn Hazm, İbn Suhayd et la Poésie Arab", *al-Mulk*, III, Cordoba 1963, s. 89-98; a.mlf., "İbn Shuhayd", *EP* (İng.), III, 938-940; James Dickie, "İbn Şuhayd", *al-Andalus*, XXIX, Madrid 1964, s. 243-310; a.mlf., "The Diwân of Ibn Shuhaid al-Andalusî", *BSOAS*, XXXV (1972), s. 144-145; Tefvîk Bekâr, "Cedeliyyetü'l-mümâsele ve'l-mukâbele fi't-Tevâbi' ve'z-zevâbi' li'bn Şüheyd", *Mecelletü Dirâsât Endelûsiyye*, sy. 3, Tunus 1410/1989, s. 71-80; Selim Reyhân, "Fi't-te'âmü'l-ma'a't-Tevâbi' ve'z-zevâbi' li'bn Şüheyd ve te'addüdi revâfidihâ", a.e., sy. 18 (1418/1997), s. 5-26; Yûnus Şenevân, "eş-Şûre ve mevzû'âtühâ fi ş'ri İbn Şüheyd el-Endelûsî", a.e., s. 27-47; Âzertâş Âzernûş – Mihrân Erzen-de, "İbn Şüheyd", *DMBİ*, IV, 94-99.

MUSTAFA AYDIN

İBN ŞÜREYH

(ابن شريح)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Şüreyh er-Ruaynî el-İşbîlî
(ö. 476/1084)

Kıraat âlimi.

392'de (1002) İşbîliye'de (Sevilla) doğ-du. Mısır'dan gelerek Endülüs'e yerleşen Ebû'l-Abbâs Tâcûleimme Ahmed b. Ali'den kıraat dersleri aldı. Ebû Amr Osman b. Ahmed el-Kayşetâlî'den ve Muhammed b. Tayyib el-Kehhâl, Ahmed b. Muhammed b. Abdülazîz el-Yahsubî gibi hocalardan hadis dinledi. 433 (1042) yı-lında seyahate çıkarak Mısır'da âlî isnad sahibi Ebû'l-Abbâs İbn Nefîs ile Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Bağdâdî'nin kıraat derslerine devam etti. İbn Nefîs'ten ayrıca hadis dinledi. Ebû Zer Abd b. Ahmed el-Herevî'den Buhârî'nin *el-Câmû's-şâhih*'ini okudu ve icâzet aldı (İbn Beşküvâl, s. 533). Mısır'dan sonra hac farızasını yerine getirmek üzere gittiği Mekke'de bir müddet kalarak Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed el-Kantârî'nin kıraat derslerini takip etti. Mekki b. Ebû Tâlib'le görüşerek kendisinden faydalandı ve icâzet aldı.

İbn Şüreyh Endülüs'e döndükten sonra İşbîliye hatipliği görevini üstlendi; şeyhü'l-kurrâ oldu. *el-Kâfi* adlı eserini yazıp okut-maya başladı. Oğlu Ebû'l-Hasan Şüreyh ile İsâ b. Hazm, Ebû'l-Abbâs İbn Ayşûn kendisinden kıraat ve hadis tahsil eden öğrencileri arasında yer alır. Başta kıraat olmak üzere sarf, nahiv, hadis ve fıkıh alanlarında saygın bir yere sahip olan ve rivayetlerinde sika kabul edilen İbn Şüreyh 4 Şevval 476'da (14 Şubat 1084) İşbîliye'de vefat etti.

Eserleri. İbn Şüreyh'in günümüze ulaşan tek eseri *el-Kâfi fi'l-kırâ'âti's-seb'* adını taşımaktadır. Brockelmann, yazma nüshaları Hacı Selim Ağa Kütüphanesi ile (nr. 7, vr. 58-101) Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye'de (nr. 614) bulunan eserin Ebû Hafs Ömer b. Kâsım el-Ensârî'nin *Kitâbü'l-Mukarrer* adlı kitabının kenarında neşredildiğini söylemektedir (*GAL Suppl.*, I, 722). Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *et-Tezkîr* (*et-Tezkire*), *İhtişârü'l-Hüccce* (Ebû Ali el-Fesevî'nin *el-Hüccce fi'l-kırâ'âti's-seb'* adlı eserinin muhtasarıdır), *Tebşîratü't-tezkire*, *Nüzhetü't-tebsıra*.

BİBLİYOGRAFYA :

Mekki b. Ebû Tâlib, *el-İbâne 'an me'âni'l-kı-râ'ât*, Kahire 1379/1960, s. 40-41; İbn Beşküvâl, *eş-Şıla*, s. 553; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Ka-hire 1967, s. 81; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), II, 772, 824-825; a.mlf., *A'lâmü'n-nü-belâ'*, XVIII, 554-555; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye*, II, 153; a.mlf., *en-Nesr*, I, 67; Makkarî, *Nefhu't-tib*, II, 141; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1379; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 74; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 722; Abdüsselâm Ahmed Kenûnî, *el-Medresetü'l-Kur'âniyye fi'l-Mağrib mine'l-fet-hi'l-İslâmî ilâ İbn 'Atıyye*, Rabat 1981, I, 97.

AHMET MADAZLI

İBN TABÂTABÂ, Ebû Abdullah

(أبو عبد الله ابن طباطبا)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. İbrâhîm b. İsmâil
(ö. 199/815)

Abbâsî Halifesi Me'mûn'un
ilk yıllarında
Kûfe'de isyan eden
Şii-Zeydî lider.

Muhtemelen Medine'de doğdu. Hz. Ali soyundandır. Babası (veya dedesi), dilin-deki bozukluk yüzünden elbiseye "kabâ kabâ" (قبا قبا) diyeceği yerde "tabâ tabâ" (طبا طبا) demesi veya halk arasında hem anne hem de baba tarafından Hz. Ali so-yundan gelenlere (Seyyidü's-sâdât) tabâ-tabâ denilmesi (*EP*, III, 950) sebebiyle Ta-bâtabâ lakabıyla anılmış, oğlu Ebû Ab-dullah da İbn Tabâtabâ diye meşhur ol-muştur.

Medine'de oturan İbn Tabâtabâ'nın hac için Hicaz'a gelen Nasr b. Şebes adlı Iraklı bir Şii ile tanışması hayatının seyrini de-ğiştirdi. Bu yıllarda, Hârûnürreşid'in hilâ-fetinin son dönemiyle Emîn zamanında (809-813) uzunca bir süre sükûnet içinde yaşayan Şiiler, Emîn ile Me'mûn arasında-ki şiddetli mücadeleden sebep olduğu ka-rışıklıkları fırsat bilerek özellikle Irak'ta yeniden faaliyete başlamışlardı. Nasr'ın asıl amacı, Ehl-i beyt mensupları içinde Abbâsîler'e karşı yürütülecek bir hareke-tin lideri olma vasfına sahip birini bul-maktı. Nasr, aradığı özelliklerin İbn Ta-bâtabâ'da bulunduğunu görünce onun-la iş birliği yapmaya karar verdi. Abbâsî-ler'in Ali evlâdının hilâfet haklarını gas-bettiklerini, onlara baskı yaptıklarını ve zulmettiklerini söyleyince bu sözlerden etkilenen İbn Tabâtabâ onunla el-Cezîre'-de buluşup faaliyete başlamak için söz-leşti. Kısa bir müddet sonra da bazı men-supları ile birlikte el-Cezîre'ye gidip Nasr ile buluştu. Taraftarlarını toplayıp duru-mu anlatan Nasr ise onlardan beklediği

ilgiyi göremedi. Bunun üzerine İbn Tabâtabâ'ya yakınlarını ikna edemediğini söyledi ve kendisine 5000 dinar yardım tahhüt ederek ondan özür diledi. İbn Tabâtabâ da Hicaz'a dönmek üzere el-Cezîre'den ayrıldı. Rakka'ya gelince, daha önce Emîn ile Me'mûn arasındaki mücadeleler sırasında İranlılar'ı vezir ve kumandan olarak görevlendirmesinden dolayı Me'mûn'a isyan eden Arap kumandanlarından Ebû's-Serâyâ eş-Şeybânî ile karşılaştı. İbn Tabâtabâ'nın durumunu öğrenen Ebû's-Serâyâ ona yardımcı olacağına dair söz verdi. Bunun için Hicaz'a dönme-yip Kûfe'ye yönelmesini, kendisinin de ku-sa sürede kuvvetleriyle birlikte oraya intikal edeceğini ve vaadlerini yerine getireceğini belirtti. Bu durum Mekke, Medine ve Mısır'da duyulunca Ehl-i beyt mensupları halkı İbn Tabâtabâ'ya biata çağır-dılar.

İbn Tabâtabâ ile Ebû's-Serâyâ ayrı ayrı yollardan Kûfe'ye hareket ettiler. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in kabrini ziyaret eden Ebû's-Serâyâ, burada okuduğu hutbede Hüseyin'in zamanında bulunmayıp ona yardımcı olamayanlar için önemli bir fırsat doğduğunu, kendisinin onun ve ailesinin intikamını alacağını, bu konuda ısrarlı olan kimselerin kendisine katılması gerektiğini belirtti. Ardından Kûfe'ye yönelerek orada İbn Tabâtabâ ile buluştu. 10 Cemâziyelâhîr 199 (26 Ocak 815) tarihinde halifeliğini ilân eden ve emîrül-mü'minîn unvanını alan İbn Tabâtabâ Abbâsîler'in Kûfe valisini uzaklaştırarak beytül-mâle el koydu. Kûfeliler ve çevrede bulunan bedevî Araplar, çok sayıda Şii ve hilâfetin Ali evlâdının hakkı olduğuna inanan halk ayaklanmaya katıldı. Hareketin programı Ehl-i beyt'ten birine biat edilmesi, halkın Allah'ın kitabı ve resulünün sünnetine çağrılması, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ve Kur'an'ın hükmü ile hareket etmek olarak tesbit edildi. Hz. Hasan yahut Hz. Hüseyin soyundan gelen imamların liderliğinde zalim hükümdarlara isyanı gerekli gören Zeydîler de İbn Tabâtabâ'ya destek verdiler.

Abbâsîler'in Irak ve Arabistan valisi Hasan b. Sehl, ileri gelen kumandanlarından Züheyr b. Müseyyeb ed-Dabbî'yi 10.000 kişilik bir ordu ile Kûfe üzerine sevketti. İbn Tabâtabâ ağır hasta olduğu için savaşa katılamadı. Abbâsî ordusunu onun adına Ebû's-Serâyâ Kûfe dışında Karye-i şâhî denilen yerde karşıladı. Yapılan savaşta Abbâsî ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Savaş sonunda Kûfeliler pek çok ganimet elde ettiler. Ertesi gün Ebû's-Se-

râyâ İbn Tabâtabâ'yı ziyaret etti. İbn Tabâtabâ, Abbâsî ordusunu savaştan önce emana çağırmadığı ve onlara gece saldırdığı için haksızlık ettiğini söyleyerek onu kınadı. Ebû's-Serâyâ da bunun bir savaş taktığı olduğunu söyledi. İbn Tabâtabâ ona Ehl-i beyt'in haklarını korumasını, kendi yerine onların en hayırlısını geçirmesini, eğer ihtilâf olursa Ali b. Ubeydullah'ı görevlendirmesini vasiyet etti ve 1 Receb 199'da (15 Şubat 815) öldü. Cenazeyi gece defnettiren Ebû's-Serâyâ onun ölümünü birkaç gün halktan gizledi. Taberî, İbn Tabâtabâ'nın Ebû's-Serâyâ tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü kaydeder (Târîh, VIII, 529). Ebû'l-Ferec el-İsfahânî ise bir süreden beri hasta olan İbn Tabâtabâ'nın bu hastalığın sonucunda öldüğü görüşündedir (Makâtîlû't-Tâlibiyyîn, s. 525).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, Târîh, II, 445; Taberî, Târîh (Ebû'l-Fazl), VIII, 528-529; İbn Kesir, el-Bidâye, X, 244; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Makâtîlû't-Tâlibiyyîn (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut, ts., s. 518-532; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, VI, 302-305; Nüveyrî, Ni-hâyetü'l-ereb, XXII, 191-193; XXV, 73; Mahmûd Şâkir, et-Târîhu'l-İslâmî, Beyrut 1411/1991, V, 202-203; İbn İnebe, 'Umdetü't-tâlib, Beyrut, ts. (Dârü mektebeti'l-hayât), s. 199; Sümeyre Muhtâr el-Leysî, Cihâdû's-Şi'a, Beyrut 1398/1978, s. 320-325; Ahmed Mahmûd Subhî, ez-Zeydiyye, Kahire 1404/1984, s. 95-96; Abdullah b. Ali el-Müsnid, el-Aleviyyûn fi'l-Hicâz, Kahire 1412/1992, s. 215-222; Fikret Işıltan, "Me'mûn", İA, VII, 694; B. Scarcia Amoretti, "İbn Tabâtabâ", EI² (İng.), III, 950-951; Ali Öngül, "Ebû's-Serâyâ eş-Şeybânî", DİA, X, 343.

MUSTAFA ÖZ

İBN TABÂTABÂ, Ebû Ca'fer

(bk. İBNÜ't-TIKTAKÂ).

İBN TABÂTABÂ, Ebû'l-Hasan

(أبو الحسن ابن طباطبا)

Ebû'l-Hasan Muhammed
b. Ahmed b. Muhammed
b. İbrâhîm Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî
(ö. 322/934)

Münekkit, edip ve şair.

İsfahan'da doğdu. Hz. Hasan'ın soyundandır. Tabâtabâ lakabıyla anılan büyük dedesi İbrâhîm'e (İbn Hallikân, I, 130) nisbetle İbn Tabâtabâ diye tanınır. İsfahan'da yetişen İbn Tabâtabâ, öğrenimini şehrin önde gelen edip ve âlimlerinin yanında tamamladı. Hayranı olduğu şair halife Abdullah b. Mu'tez ile görüşmeyi çok arzuladığı halde yolculuğa çıkmaya cesaret edemediğinden bu isteğine ulaşamadı.

İbnü'l-Mu'tez'in divanını hayatının sonlarına doğru Ma'mer adında bir tanıdığı-nın evinde görebildi. Kısa süre içinde göz gezdirdiği bu divanın 187 beytini hemen orada ezberlemiş olması kaynaklarda hâfızasının gücüne delil olarak nakledilir (Yâ-kût, XVII, 144-145). Hayatı boyunca İsfahan'dan ayrılmayan İbn Tabâtabâ, bu şehirde vefat etti. Muhsin el-Emîn, İbn Tabâtabâ'yı Şi'a'nın ileri gelen âlim ve şairleri arasında saymakla birlikte (A'yânü's-Şi'a, IX, 72) diğer kaynaklarda bu konuda herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

Keskin bir zekâyâ, şiir, dil ve edebiyata karşı üstün yeteneğe sahip olan İbn Tabâtabâ bu vasıfları ve geniş kültürüyle devamlı övünmüş, söz ustalığında Mu'tezile büyüklerinden Vâsıl b. Atâ'dan daha üstün ve güçlü olduğunu yeminle ifade etmiştir (Abdülkâdir Şeyh İdrîs, L [1980], s. 139). İbn Tabâtabâ, edebî tenkitte gerçekçi ve yapıcı yaklaşımıyla aralarında Merzûbânî, Ebû Hilâl el-Askerî, Ebû Ali el-Merzûkî ve İbn Ebû'l-İsba' el-Mısırî gibi âlim ve sanatkarların bulunduğu birçok kimseyi etkilemiştir. Klasik Arap şiirinin geleneksel yapısı ve bütünlüğü üzerindeki tenkitçi yaklaşımları ve zamanına göre iyi tasarlanmış bir şiir nazariyesinin ilk şeklini ortaya koymuş olması bakımından Arap edebiyatı münekkitlerinin önde gelen temsilcilerinden kabul edilir.

Arap edebiyatının bilhassa şiir ve şiir tenkidi sahasında ilmî çalışmaların yoğunlaştığı ve verimli sonuçların alındığı bir döneminde yetişen İbn Tabâtabâ, bir âlim ve edip olmasının yanı sıra şairliğinin de verdiği avantajla aynı alanın uzmanı olan İbn Kuteybe, İbnü'l-Mu'tez ve Kudâme b. Ca'fer gibi çağdaşları arasında özgün fikir ve tesbitleriyle daha farklı bir konumdadır. Genellikle dil üzerinde uzman olan çağdaşları şiiri vezin, kafiye, 'ırab ve lafız yönlerinden katı kurallar içinde ele alırken İbn Tabâtabâ şiire canlı bir varlık gibi yaklaşarak onu insana benzetmiştir. Ona göre insanların fizikî görünüşü, ses, akıl ve duyguları farklı olduğu ve bu özellikleriyle başkalarından ayrıldıkları gibi şiirler de okuyucunun zevk ve beğeni seviyesine göre değerlendirilir. Şiirde güzelliğin ölçüsü okuyucunun duygu ve zevkine bağlıdır. Sözü beden ve ruh arasındaki alâkayı göz önünde bulundurarak değerlendiren İbn Tabâtabâ, kelime ve ibarelerin şekilleriyle ifade tarzlarının sözün bedenini, mânalarının ise ruhunu teşkil ettiğini söyler. Ona göre güzel şiir yazabilmek için şekilden önce şairde şiire yatkın bir mizaç ve zevkin bulunması gerekir. Hatta bu iki